

בל תשחית לצרכים רפואיים ומה אפשר ללמוד על זה ממנהגי לג בעומר

לכבוד ל"ג בעומר, יום ההילולא של רבי שמעון בר יוחאי זיע"א, נעסוק בסוגיא הלכתית מרתקת, שיש לה לא מעט השלכות הלכתיות הקשורות ברפואה. הצטוונו באיסור "בל תשחית", כאמור בתורה: "כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרות כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור" (דברים כ' י"ט). איסור זה כולל יותר מהמקרה המפורט בתורה – ולמעשה כל השחתת דבר שלא לצורך אסורה באיסור "בל תשחית" (רמב"ם בספר המצוות לאוין נו).

הדיון העיקרי בהלכה זו נוגע בדרך כלל להשחתה שאינה נעשית סתם כך, אלא לצורך משמעותי, האם השחתה זו מותרת או אסורה. כפי שנראה, יש לכך מספר השלכות גם בהקשר לצרכים רפואיים או בריאותיים.

נפתח בשתי מקורות מעניינים מן הגמרא. במסכת שבת (קכט, א) מצינו:

"אמר רב חייא בר אבין אמר שמואל: הקיז דם ונצטן - עושין לו מדורה [=בשבת] אפילו בתקופת תמוז [=כלומר, מחשש סכנה. ומכאן מבואר, שיש חשיבות רפואית לעשיית מדורה לאחר הקזת דם; ואכן:] שמואל צלחו ליה תכתקא דשאגא [עבור שמואל שהקיז דם בקעו עבורו כפיסים למדורה מכסא מעץ יוקרתי להכנת מדורה, מאחר שלא היו עצים זולים יותר זמינים], רב יהודה צלחו ליה פתורא דיונה [עבור רב יהודה בקעו שולחן מעץ ארז יקר], לרבה צלחו ליה שרשיפא [עבור רבה – ספסל]. ואמר ליה אביי לרבה: והא קעבר מר משום בל תשחית! [הרי במעשה זה אתה עובר לכאורה על איסור בל תשחית! כיצד מותר לך לעשות כן?]- אמר ליה: בל תשחית דגופאי - עדיף לי [אני מעדיף את השחתת העץ על פני השחתת גופי שלא יצטן לאחר הקזת הדם]."

יש כאן גדר מעניין – "בל תשחית דגופאי", ומבואר בתשובתו של רבא שהוא קודם להשחתה אחרת. כלומר: במקרה שבו אנו צריכים לבחור בין השחתת דבר מסויים, לבין השחתת הגוף – עדיף למנוע את השחתת הגוף.

בכדי להעמיק בדבר נקדים את ביאורו הנפלא של בעל הי"ד דוד', רבי יוסף דוד זינצהיים זצ"ל, לדיון שבין אביי לרבה (שכידוע, היה רבו!). הוא מבאר, שאביי כמובן הבין את הצורך בהשחתה בכדי לשמור על גופו של רבה. אך רבה למעשה עדיין לא הצטן. הוא ביקש למנוע את ההצטנות באמצעות הסקת הספסל. לכן, שאל אביי: הרי בהלכה המקורית מפי

האמורא שמואל, נאמר רק שאם נצטנן מותר לעשות לו מדורה בשבת, משום שאז חשש הסכנה דוחה את השבת, אבל אם לא הצטנן, אין בכח החשש הרחוק לסכנה במקרה של הצטננות לדחות איסור דאורייתא של חילול שבת! אם כן, טען אביי, בדומה לכך יש לטעון שאין לדחות איסור דאורייתא של "בל תשחית" מפני חשש בעלמא לסכנה – שהרי רבה עדיין לא הצטנן.

על כך השיב לו רבה, שלענין בל תשחית הדין שונה, ומותרת ההשחתה אפילו בחשש בלבד שמא יבוא לידי כך. עד כאן דברי היד דוד' הנפלאים.

נוכל להוסיף ולבאר את הדברים, שלמעשה היה כאן ויכוח למדני. הן אביי והן רבה הסכימו, שמותר להשחית דבר מה לשם מניעת היזק גופני. אך לדעת אביי, הדבר הוא בגדר דחייה של איסור מפני איסור אחר, חשוב יותר. כלומר, חמורה יותר השחתת הגוף מהשחתת ממון, ולכן זה נדחה מפני זה. אך באופן בסיסי, גם במצב כזה קיים מצב האיסור של השחתת הממון (=אלא שהוא נדחה, כאמור). לכן הוא טען שבמצב שבו אין סכנה ממשית, אין להתיר את השחתת הממון. לעומת זאת, רבה סבר שבמקרה של השחתה לצורך מסויים של מניעת השחתת הגוף, גם אם אין חשש סכנה מוחשי לפנינו, השחתת הממון איננה נחשבת כלל כהשחתה – אלא כשימוש לצורך מסויים, שהוא תמיד דבר מותר מעיקרו. לכן, אין צורך להגיע לסכנה מוחשית בכדי להתיר את השחתת הספסל.

שיקול זה של "בל תשחית בגופו" הקודם ל"בל תשחית דממונו" מצינו גם בגמרא אחרת, אמנם שם מבין הדברים לכאורה עולה חידוש עצום:

"ואמר רב חסדא, האי מאן דאפשר ליה למיכל נהמא דשערי ואכל דחיטי [=מי שמצוי לו לאכול לחם שעורים ובמקום זה קונה ואוכל לחם חיטים, היקר יותר], קעבר משום בל תשחית [=עובר על איסור בל תשחית, משום שהוא מוציא ממון לחינם]".

מימרא דומה אומר רב פפא לגבי מי שיכול לשתות שיכר, ובמקום זאת שותה יין, שהוא יקר יותר.

את דבריהם דוחה הגמרא כך: "ולאו מילתא היא; בל תשחית דגופא עדיף".

כלומר: מאחר שפת חיטים בריאה יותר מפת שעורים, וכן יין בריא יותר משיכר, מותר להעדיף אותם על פני לחם השעורים והשיכר הזולים יותר.

דברי הגמרא תמוהים לכאורה: איזו השחתה יש במה שהוא רוכש את המוצרים היקרים

יותר? לכאורה, אף שיש לו אפשרות לצרוך מוצרים זולים יותר, ואפילו לפי ההנחה בהווא-אמינא שלפיה אין הבדל תזונתי בין המוצרים – סוף סוף הוא אינו משליך כלל ממון "לפח" אלא רוכש מוצרים בשוויים!

ונוסיף – אם אכן כך הוא, נמצא שכאשר אין יתרון בריאותי ברכישת המוצר היקר, וכי נאמר שאכן יהיה אסור לרכוש מוצר יקר יותר? לדוגמא: אדם שקונה מוצר בחנות פלונית, ולא טורח לקנותו בחנות זולה יותר, האם ההפרש ייחשב כ"בל תשחית"?

ובפרט, שלא רק שלכאורה אין כאן השחתה אלא קנייה, הממון עצמו איננו נשחית אלא עובר לידיו של אדם אחר, שבודאי היה מותר למשל לתת לו את הממון הזה במתנה, ואין טעם לחשוב שדווקא ברכישה יהיה בזה משום בל תשחית.

ואכן, שיקולים מסוג זה הובילו את רבינו הגר"א וייס שליט"א להעיר: "ונראה ברור לענ"ד, שרק בדרך הפלגה אמרו דיש בזה בל תשחית, ובאמת אין כוונתם אלא לדרכי המוסר שאין ראוי לאדם לבזבז הון על עינוגי הגוף במה שאין בו תועלת לבריאותו, ומשום כך לא הביא הרמב"ם הלכה זו, דבאמת אין כאן הלכתא פסיקתא".

נראה שאין מנוס ממסקנא זו, למרות שיש בכך מעט דוחק; המהרש"א שם מדקדק מדוע הנחיות אלו נאמרו עבור כל אדם, בעוד שורה ארוכה של הנחיות דומות לפני כן נאמרו עבור "בר בי רב", כלומר – תלמידי חכמים בלבד. מבאר המהרש"א, שהנחיות אלו, להבדיל מאלה שלפניהן, אינן רק עצה טובה בלבד, ולכן גם מי שאינם תלמידי חכמים מצווים בהם (זה לשונו: "בכולהו אמר בר בי רב, דדרך עצה טובה קאמר להו; משא"כ הכא, משום בל תשחית נגעו בה - ואחרים נמי מצויין עליה"). מכך משמע שמדובר בהלכה פסוקה ולא בעצה בלבד. צריך לומר, שזו אכן הלכה פסוקה אך אינה ממש מדין "בל תשחית" אלא הנחיה בדרכי המוסר השואבת את מהותה ממהות המצוה של בל תשחית בלבד.

אכן זאת אכן בודאי עולה מסוגיא זו, שהוצאת ממון על רכישת מוצרי בריאות שהם בדרך כלל יקרים יותר אינם נחשבים בזבז.

כעת, לאחר שראינו שבמצבים מסויימים השחתה לצורך מסויים אינה נחשבת כלל השחתה – נראה האם השחתה ממשית שנעשית לצורך מותרת או אסורה. מכאן ואילך אנו עוקבים אחר דברים שכתב בנושא רבינו הגר"א וייס שליט"א. לאחר שהוא מביא מספר מקורות שמהם עולה שמותר להשחית דבר מה שגורם לנוזק, הוא עובר לדון בשאלה האם מותר להשחית כלים וחפצים לצורך חיובי. בעוד שלגבי צרכי דיור מצינו היתר נרחב יותר להשחית את מה שהיה שם קודם, ואפילו עצי פרי (חתם סופר ח"ב סימן רב, בביאור כוונת הרא"ש ב"ק ת, טו, ועיין ט"ז יורה דעה סימן קטז, ס"ק ו – אם כי בתנאים מסויימים לאור

הסכנה בכך), הרי שלשאר צרכים ותועליות אין זה ברור. למרות זאת, הוא מביא מספר רב של מקורות שבהם מצינו בפוסקים היתרים כאלה. נציין למקצתם בקצרה:

1. מנהג שבירת כלים מתוך שמחה (ברכות לא, א ותוספות, שו"ע סי' תקס, ב). המשנה ברורה (שם ס"ק ט) מבאר, שמאחר שנעשה בכדי לזכור חורבן הבית ויש בזה מוסר, אין בזה משום בל תשחית.

2. בשבת (קה, ב) מצינו שמותר לקרוע בגדים ולשבור כלים בכדי להטיל יראה על בני ביתו, ואין בזה איסור בל תשחית. וכעין זה מבואר בקידושין (ל"ב ע"א) שרבי הונא קרע שיראין לעיני רבה בנו כדי לבחון אותו אם יכעס, והקשו בגמ': "והא קעבר משום בל תשחית", ותירצו: "דעבד ליה בפומבייני", דהיינו בענין שאפשר לתקנו ואין בו הפסד [לכאורה, מה ההבדל בין הסוגיות? מדוע בכדי להטיל יראה הדבר מותר ללא הסתייגות, ובכדי לחנך את הבן הדבר הותר רק כשאפשר לתקן שוב? כאן מדגיש הרב וייס: "נראה פשוט דאף במעשה לתועלת כל שאפשר להשיג את התכלית הרצויה במיעוט השחתה ונוק ודאי שכך צריך לעשות, ואם אפשר להשיג את המבוקש ללא השחתה והפסד ובכל זאת נהג בדרך השחתה עבר בבל תשחית, כך נראה ברור".

3. מקור נוסף נלמד מדברי הגמרא בתענית (כ' ע"ב), שם מסופר שרבי הונא היה נוהג לרכוש מהחקלאים את התוצרת שנותרה ברשותם בערב שבת, ומשליך לנהר. הוא נהג כך בכדי שלא יימנעו מלגדל את התוצרת מחשש הפסד ויתמעט עונג שבת. מדוע אם כן לא חילק זאת לעניים, למשל? הוא חשש שהם יתרגלו להמתין לחלוקה ולא יקנו לכבוד שבת (ולבהמות אסור להאכיל מה שראוי לבני אדם – עיין שם). מה עם בל תשחית? מכאן מבואר – שהשחתה לתועלת ולצורך מותרת.

מטעמים אלו הורה הרב וייס שכשאינן דרך אחרת, ניתן להצדיק את הנוהג הנפוץ בימינו להשמיד כמות עצומה של יבול חקלאי כדי לשמור על מחירי הפירות והירקות ורווחיות החקלאים, כי אם יציפו את השוק ירדו המחירים פלאים ולא יהיה לחקלאים כדאי לעמול ולהשקיע, ואין בזה איסור בל תשחית.

ואיך כל זה קשור ללי"ג בעומר? מנהג עתיק יומין, שאינו מוכר כל כך בימינו, עורר פולמוס בדיוק בנקודה זו. רבי שמואל העליר מספר (כבוד מלכים): "ומעיד אני באמת כי בילדותי שמעתי פה מרבני קשישאי רבני הספרדים אשר אבותם ראו וספרו להם, כי הרב הקדוש רבי חיים בן עטר זיע"א היה פעם אחת בהילולא פה עיה"ק צפת ת"ו וכשעלה למירון... ובעת ההילולא היה שמח שמחה גדולה, ושרף כמה בגדים יקרים לכבוד הרשב"י זיע"א, וגם הזקנים הספרדים פה ידעו ושמעו זה".

האם אין בכך משום בל תשחית? בשואל ומשיב (חמישאה יוסף דעת סי' ל"ט) אכן ערער על המנהג מטעם זה. כך גם החקרי לב (תנינא ח"א יו"ד סי' י"א), שאף מציינ "לבי אומר לי דאין רצונו (=של רשב"י) בכך".

לעומתם, הרב העליר האריך ליישב ולקיים את המנהג, וכך גם בעל השדי חמד (ח"ד אסיפת דינים מערכת ארץ ישראל אות ו') ובעל בן איש חי, שכתב בשו"ת תורה לשמה (סימן ת'), שמאחר שהדבר נעשה לשם מצוה, אין לחשוש בזה, כמו שמרבים בהדלקת נרות בבית הכנסת בשעות היום לכבוד בית הכנסת או לכבוד הצדיקים. לכך הוא מצרף את דעת הרמב"ם שאיסור בל תשחית במה שאינו עצי פרי אינו מדאורייתא (לא ניכנס לפרט זה כאן).

כשהרב וייס דן במנהג זה, הוא מעיר שיש להשוותו למנהג שבירת הכוס בנישואין, שכפי שהבאנו הטעם שאין בו משום בל תשחית הוא משום שלומדים ממנו מוסר, ואם כן דומה הדבר למה ששורפים את הבגדים לתועלת להצטער על סילוק הצדיקים.